

ПОГЛЕДЪТ НА ЛИТЕРАТУРОВОДА ВЪРХУ ЛИТЕРАТУРАТА НА СВОБОДАТА

Книгата на Васил Колевски „Литература на свободата“ представлява разгъната, обширна оценъчна информация за цялостния литературен процес от Девети септември 1944 г. до днес, първи по рода си опит да се обхване съвременният литературен живот хронологически, в настъпателното му развитие откъм идейната и организационната му страна. В центъра на авторското внимание са различните фази и етапи, през които преминава социалистическореалистическият метод до укрепването му и окончателното му утвърждаване като единствен метод на съвременната ни литература чрез бесспорни високохудожествени образци във всички жанрове и форми. За съжаление в труда на Колевски проблемите на социалистическия реализъм не са разгледани с нужната теоретическа задълбоченост в идейно-естетически и конкретно-художествен аспект, не се разрешават чрез достатъчно прецизни, оригинални анализи и трактовки на идейно-художествените ценности, които създаде „литературата на свободата“. Погледът на литературоведа не прониква вътре в процесите, в спецификата на литературния факт.

Авторът сякаш прави обстоен отчет за състоянието на културния фронт през цялото 25-летие с бурната му, динамична целеустременост, а не типично литературно-критическо изследване на специфичните му прояви и закономерности. Преглед, изграден върху най-общи констатации за състоянието на поезията, белетристиката, драмата, детската литература, киносценария, литературознанието... в условията на социалистическата ни действителност. И, както става в подобни случаи, отчитат се най-общо и постиженията, и слабостите, и положителните и отрицателните тенденции, търсят се породилите ги причини и се налущква насоката на развитието.

Сложния, противоречив път на укрепване и развит на социалистическореалистичния метод, новия етап на съвременната теория и практика Колевски илюстрира чрез богат документален материал, но без достатъчно дълбоки идейно-естетически анализи, върху които би трябвало да се базират убедителните, логически построени изводи.

Общите идейни тенденции в развитието на цялостния литературен процес са вярно доловени от съсредоточения поглед на Колевски, който бди за чистотата на комунистическата идеиност в литературата, но все още не умее с достатъчна професионална вещина да оцени естетическите ѝ реализации.

Васил Колевски, Литература на свободата, изд. Български писател, 1969.

И ако нещо определено не ни задоволява в неговата книга, то е отсъствието на проникновени, лично преживени и изстрадани художествени истини, които се раждат от творческо съприкосновение с голямата литература. Когато се докосва до „Обикновени хора“ на Г. Караславов или до романите на Д. Талев, Колевски еднообразно отбелязва външните им достойнства или им прави най-обща характеристика, в която се губят вътрешните своеобразия, спецификата на талантите, органически присъщите на творческата индивидуалност особености. С какво например се различава Г. Караславов като народопсихолог от Гьончо Белев? Терминологията на критика е почти една и съща и в оценките на различни авторски почерци липсва нужната диференциация. Романът „Тютюн“ на Д. Димов е обявен гласовно за най-значително художествено постижение, без да бъде това доказано чрез анализ поне на основните творчески черти на писателя. За един от най-ярките женски образи в съвременната ни литература — Станка от „Обикновени хора“ — е дадено само баналното определение: символ на трудовата българска жена. „Сухата равнина“ от Павел Вежинов — едно твърде уязвимо в художествено отношение произведение — се сочи като ярко постижение. Давайки справедливо висока оценка на образа на К. Божилов — единствения ярък герой в романа на Вежинов, Колевски пише: „Можеше ли по това време писател като Илия Волен например да създаде подобен образ и правилно ли е от него да се очаква тогава това? Естествено не.“

Павел Вежинов и Илия Волен са два почти противоположни творчески темперамента, с различни тематични периметри в съвременната ни литература и съпоставянето им в случая е неподходящо. Неуместен е въобще въпросът, дали някой писател би могъл да изпълни точно същата творческа задача, която друг вече успешно е изпънил. Тук отново се натрапва недостатъчната диференциация между различните творчески индивидуалности. Подобни неуточнения и недостатъчно прецизни критически оценки срещаме в продължение на цялото изложение в труда на Васил Колевски и те са неизбежна последица от неговото едропланово шрихиране на портрети и произведения чрез илюстрации на чужди оценки, мисли, спорове..., а не чрез конкретни художествени анализи.

Впрочем основната задача на автора е очертаването и проследяването на възгледите върху социалистическия реализъм на базата на огромен идейно-теоретичен материал. Тук той е извършил една изключително полезна работа, като е събрал на едно място разно-

родни и най-разнообразни документи, характеризиращи духовния климат на епохата. Тези документи са изровени от архивите и систематизирани, за да ни припомнят литературните факти от двадесет и пет години насам. Колевски върви по прясната диря на събитията, цитирайки важни партийни документи за литературата и изкуството, извадки от стенограми, пасажки от изказвания, статии и дискусии, откъси от теоретични и художествени творби, от авторски изповеди и литературнокритически интерпретации... Фактологичната страна в книгата на Колевски се превръща в основна, заема застрашително големи размери и в морето от факти потъва редица от авторските концепции, както и някои от общите тенденции в развитието на цялостния литературен процес. Фактологичността и липсата на стройна, ясна композиция пречат на Колевски да наложи собственото си гледище над многобройните цитирани чужди мнения, да използва над материала и да го използва само като илюстрация, за уълътняване на идейно-естетическата си платформа. Сложната идейно-художествена и социално-политическа основа на съвременната ни литература и литературознание се нуждаят от по-задълбочено научно изследване, конкретизирано върху определени художествени проблеми.

Психологията, нравите, идеите и нравствено-етични конфликти трябваше да се предадат в най-острите им прояви, за да се получи пълна, динамична, одухотворена картина на един от най-забележителните десетилетия в българския културен живот. Вместо това Колевски информативно излага обременяващи изложенията му, ненужни подробности, понякога дори бездушно изглежда имена, дати, заглавия, без да ги осмисли и освети чрез своето лично критическо съпоставяване. От този сам по себе си ценен разнороден материал авторът би могъл, след като внимателно го пресее, да сътвори със замах, с чувство за колорит и усет за духовните стимули на епохата една жива, въздействаща художествена панорама. Тогава класово-партийният му подход към литературните явления, партийният патос на книгата му щяха да прозвучат мощно, завладяващо, щяха да получат пълно идейно-естетическо покритие, професионална критическа интерпретация. Сега идейно-комунистическата нагънатост на автора се ограничава в тесните рамки на информативността, на общите констатации, задушава се от безразборно подобрите факти и прекалено дълги и чести цитати на чужди мисли и противоречиви оценки. Колевски не е успял да овладее материала, да долови пулса на времето, да пресъздаде онай богата гама от обществено-политически, естетически и чисто литературни явления и търсения, да ги интерпретира едновременно като идейни и като художествени факти на едно бурно литературно развитие.

Естетическите възгледи на разглежданата епоха Колевски разкрива главно чрез отношението на различните творци към метода на социалистическия реализъм и чрез описателно поднасяне гледищата на видните представители на литературнокритическото и теоретично мислене у нас и в светското литературознание. Тук проличава сериозната му ерудираност в областта на светската литература в уместните аналогии и съпоставки на сродни литературни явления от светската и нашата литературна действителност.

Принципиалността и далновидността на Тодор Павлов — най-видния представител на марксистко-ленинската философия и естетическа мисъл у нас, — както и всестранната му обществено-организаторска роля в целокупния литературен процес след Девети септември са разкрити сравнително най-пълно и изчерпателно. Но за всички останали активни участници в литературния живот характеристиките са фрагментарни, разпръснати в различните глави на изложението, отбелязани по най-различни поводи и цялостната оценка на тяхната противоречива, но винаги всеотдайна служба на партийните и народните интереси остава неформална и недовършена. Същото впечатление за разкъсаност и фрагментарност създават прещенките на Колевски за почти всички представители на социалистическия реализъм в областта на поезията, белетристиката, драматургията, киносценария, детската литература... Отбелязвайки последователно всички по-важни дискусии по проблемите на социалистическия реализъм, прещенвайки изказванията на отделните участници в тях, авторът често забравя основната цел на своето изследване: да проследи развитието на новия художествен метод, и се плъзва по второстепенни, незначителни въпроси, по дребнотемият и повърхностната илюстративност. Така например той цитира дори помпозно, безсъдържателно изказване на такъв третостепенен автор като Ботьо Савов, чието отношение към литературния живот през първите години свободен живот няма никаква стойност.

Васил Колевски отговаря незадоволително на извънредно важните въпроси, които сам си поставя: Кои са задачите, които стояха пред българските писатели след народната победа? Доколко вярно, научно те намират своето теоретично осветление и практическо осъществяване? Какви са мястото и ролята на социалистическия реализъм в литературния процес в първите години след Девети септември и как конкретно се осъществява пълното господство на този метод през следващите десетилетия? Отговорите на автора се разтварят в неоправдано дългите многобройни цитати, които се мъчи да свърже чрез твърде общите си положителни или отрицателни оценки за съответния цитат или за цялостната изява на цитирания автор. Трудно му е да навлезе дълбоко в художествените проблеми, да преживее отново външе-

ния и заблудите на колегите си от по-старото поколение, да ги прецени с оглед на тогавашните нужди на времето и с оглед на по-нататъшното им творческо развитие от позициите на днешната високо развита марксистко-ленинска естетическа мисъл.

В трите обособени глави на книгата изложението върви ту хронологически, по следи на организационните мероприятия и преустройства на литературно-критическите кадри, ту тематично — по художествените произведения или пък по развитието и промените на различните жанрове, ту по стило-вото разнообразие на отделните групи писатели и критици. В този конгломерат от обществено-политически характеристики и разнородни цитати, художествени илюстрации и наблюдения над социалните изменения на страната не се чувствава нужната гъвкавост и диалектичност на авторовата мисъл. Особено в страниците, посветени на литературната атмосфера по времето на култа към личността. Тук критикът сочи тенденциите, появили се в началото на 50-те години, които представляват отклонение от естествения път на литературното развитие: схематизмът и лакировката на живота в произведенията на по-слаби творци (без да уточни кои именно) и в произведенията на утвърдени писатели (пак без имена). Анонимно говори за помпозната, псевдоинична, псевдополитическа поезия, която дискредитира големите завоевания на истинската ни гражданска поезия. Въпреки че отчита причините за тях отрицателни явления с атмосферата на култа към личността и нарушенията на ленинските норми на обществен и партийн живот, Колевски е склонен на практика да прехвърли изцяло вината за грешките в художествената литература на гърба на няколко души литературни критици, които остро напада и поучава с менторски тон. Тук основният въпрос за понижаване качеството на социалистическо-реалистичните художествени произведения остава на заден план, въпреки че това е основната обща беда, която догматизмът довляче на цялостния литературен процес и в труда на Колевски трябва да бъде по-обстойно и задълбочено анализирана. Високохудожествените произведения, които се родиха през този период въпреки култовската атмосфера: романите на Георги Караславов, Д. Талев, Емиллиян Станев, Д. Димов и др. (някои от които са създавани в първите години след Девети септември), са най-ярко доказателство, че само големият талант на писателя, овладял метода на социалистическия реализъм, може да се пребори с пораженията на догматизма, че за него не могат да бъдат фатални грешките на литературно-критическата мисъл, която в този период бе подложена на извънредно тежки и мъчителни изпитания. „Те (пораженията на догматизма) — пише Колевски — засягат предимно някои теоретични и критични, които си поставят за цел да утвърждават марксизма-ленинизма в литературата и кри-

тиката, но които сами не са усвоили в необходимата степен марксистическата методология.“ Така пораженията, които периодът на култа нанесе над литературно-естетическата ни мисъл, се прехвърлят само върху няколко представители на критиката и в продължение на по-нататъшното изложение в книгата на Колевски те постепенно се превръщат в главни виновници за неблагоприятията на литературния фронт, в носещи някаква субективна вина за появата на вулгарния социологизъм.

Погрешната и вредна тенденция, очертала се в литературната критика в периода на култа, води в името на единния художествен метод водят към единен стил в литературата, към нивелиране на творческите индивидуалности на писателите, е, разбира се, пакостна, дори в известни отношения пагубна за някои още неукрепнали творци, но тя има дълбоки, обективни причини, които отдавна бяха посочени в редица партийни документи след Априлския пленум на ЦК на БКП и на които Васил Колевски не обръща достатъчно внимание. Патосът на гнева справедливо завладява критика, когато заговори за схематизма и вулгарния социологизъм, но за голямо съжаление в неговото собствено изложение не се забелязва пълно осъществяване на благородния стремеж към диференциран, проникновен естетически анализ. Нормативизмът, стило-вото, жанрово и естетическо обединяване на литературния процес, с които Колевски искрено, убедено воюва, понякога незабелязано се промъкват и в собствените му анализи, във фактологично-илюстративните му увлечения и в редица случаи, когато трябва да даде и естетическа преценка на дадено литературно произведение. Изобщо Васил Колевски е изместил в изследването си центъра на тежестта от разглеждане състоянието на социалистическия реализъм в съвременната литература и литературоведската теоретична мисъл към отделни оценки и квалификации на този или онзи прегрешил в миналото или в настоящия момент литературен критик. В подобни случаи той не отчита достатъчно цялата сложност на проблемите в литературно-критическата дейност и многобройните фактори, които оказват решително влияние над различните представители на литературната ни критика.

В последната част на книгата си Колевски воюва за дълбоко социално и класово осмислено съвременно изкуство, за високо принципна, обективна литературна критика с искрена страст. Тук авторът е най-убедителен и аргументиран — защото засяга проблеми на настоящия литературен процес, в който сам активно участва. Изложението му в тази последна част въпреки спорния си, дискуссионен характер е по-живо и динамично; по-увлекателно и пълно са разгледани както ведрата обществено-политическа и художествена обстановка след Априлския пленум, така и

конкретните художествени явления от най-ново време. Тук редица негови трактовки и квалификации са спорни (напр. най-производно към структуралистите в съвременната критика са причислени Атанас Свиленов и Тодор Янчев), но страстно защитени и вярната му концепция за нуждата от социално-граждански, класово-партиен и дълбоко съдържателен анализ на художественото творчество е убедително мотивирана. Но и тук правилните възгледи и концепции на автора остават повече в сферата на декларативността и не намират пълно приложение в собствените му литературно-критически анализи.

Изследването на Васил Колевски за двадесет и пет годишното развитие на социалистическия реализъм в съвременната българска литература, като пръв по рода си опит да се обхване цялостно един качествено нов етап от развитието на националната ни култура, е ценно като намерение и замисъл. Но, струва ми се, че то е излязло извън сферите на съвременната професионална теоретико-художествена проблематика и не задоволява напълно високите изисквания, които съвременото поставя пред днешната социалистическа идейно-естетическа мисъл.

Елка Константинова

СТАРΟΣРЪБСКИТЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЗА КНЯЗ ЛАЗАР И КОСОВСКАТА БИТКА И НЯКОИ ВЪПРОСИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА ПОЕТИКА

Трудно бихме попаднали на по-подходящо мотото за това проучване върху старата сръбска литература¹ от мисълта на Аристотел, която сам авторът е поставил в началото на своята книга: поезията е по-философско и по-сериозно дело от историята, защото поезията говори повече за общото, а историята — за единичното. Съждението е избрано, разбира се, за да посочи основното в изследователската гледна точка, именно убеждението, че произведенията за княз Лазар и Косовската битка са създавани по законите на художественото изображение, а не като историческа документация за паметното събитие. Но мотото е сполучлива находка и защото съответствува на главната авторова сполука — неизменното присъствие на тази специфично литературоведческа гледна точка от началото до края на книгата въпреки ориентацията към комплексен методологически под-

ход. Читателят се убеждава, че наложените от същината на средновековната литература текстологически, исторически и езиковедски анализи са подчинени на едно издържано литературоведческо виждане, без да губят нищо от тежестта и значението си на решаващи в много случаи аргументи при осветляването на изобилните спорни въпроси.

Разгледаните десет произведения² за княз Лазар и Косовската битка представляват оригинален цикъл, като цяло едно от значителните постижения в развитието на старата сръбска литература и наред с това — едно от несъмнено представителните явления в историята на литературите от източноправославната славянска общност.

Преди повече от едно столетие започва последователното превръщане на тези произведения в обекти на научен интерес. Между създателите на твърде богатата изследователска литература за тях се срещат най-авторитетни имена — А. Ф. Гилфердинг, П. И. Шафарик, В. Ягич, Е. Е. Голубински, В. В. Качановски, А. Н. Пипин, Дж. Даничич, Ст. Новакович, И. Руvaraц, Др. Костиц, П. Попович, Вл. Мошин и др. Както в много подобни случаи обаче, славистиката и тук се оказва все още дължица на литературния материал. Около косовския цикъл остават редица частично разрешени, спорни, дори изцяло открити въпроси. Най-често те са във връзка с авторството на отделните творби (седем от тях са анонимни) или с времето на възникването им; нерядко засягат жанровата им природа и почти винаги опират до тяхната поетика.

¹ Борђе Трифуновић, Српски средновековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју — Крушевац, 1968.

² Неизвестен автор — Пролошко житије кнеза Лазара; Патриарх Данило III — Слово о кнезу Лазару; Неизвестен автор — Житије кнеза Лазара; Неизвестен автор — Слово о кнезу Лазару; Евтимия — Похвала кнезу Лазару; Неизвестен автор — Житије и начелство кнеза Лазара; Неизвестен автор — Служба кнезу Лазару; Неизвестен автор — Похвално слово кнезу Лазару; Неизвестен автор — Натпис на мраморном стубу на Косово; Андоние Рафаил Епактит — Врше мислини кнезу Лазару.